

Четиридесет и две, според изчисленията на суперкомпютъра Дълбока мисъл в „Пътеводител на галактическия стопаджия“, е отговорът на живота, вселената и всичко останало. Разбира се, това не е отговор, а шега. Но дали не е тъжна шега, подсказваща, че в крайна сметка отговор няма? Или пък е мъдрост – че отговорът на живота не може да бъде открит в абстракции като числата, а само в действително изживяното?

Аз смятам, че Дълбока мисъл е бил мъдър. В „42 дълбоки мисли за живота, вселената и всичко останало“ вземам четиридесет и два афоризма на хора, живели пълноценно, като отправни точки за онези, които искат по-пълноценен живот днес.

Това не се постига лесно. Знае го всеки, който се е опитвал да промени баланса между работата и живота си например. Лъжата, че промените в живота са нещо просто, след като веднъж „свикнеш с програмата“ или „откриеш тайната“, е причината повечето четива за самопомощ, макар и добронамерени, да са разочароващи или безполезни. „42“ се опитва да премахне нелепостите и да изследва онова, което наистина може да донесе промени.

Моето вдъхновение е философията – не философията на правилата или главоблъсканиците, а философията, която задава въпроса „Как трябва да живея?“. Тъкмо така са разбирали предмета си античните философи. Тяхната философия е търсела смисъл, освен прозрения, вдъхновявала се е от практически предизвикателства, освен от рационални резултати, и е целяла не само прецизното разбиране, но и личната промяна.

Древните обичали афоризмите. Те вярвали, че макар истинската ти цел да е вдигането на платната, разумът – като рул – може да те поведе в правилната посока. Сократ заявява, че мъдростта не е вода, която да излееш от кана в леген. Мъдростта на живота се проявява в навици и избори, в страсти и размишления.

И така, „42“ представя различен подход към вечните въпроси за живота, щастието и благополучието, който същевременно е и стародавен. Чрез аналогии и анекдоти, въпроси и цитати настоящата книга показва как може да бъде приложена философията в задачата да живеем пълноценно.

*Запитах ли се дали си щастлив,
преставах да бъдеш щастлив.*
Джон Стюарт Мил

Човек би предположил, че хората могат да бъдат на едно мнение за някои неща. Не неща като това, дали сандвичът с мармит е вкусен или отвратителен, или дали панталоните чарлстон са гениално модно хрумване или модно престъпление, а неща като това, например, какво е да си щастлив. Разбира се, този въпрос изисква доста мислене. Но след 250 000 години опит, 2500 години философия и 25 безпрецедентно богати и революционни години с интернет би било разумно да се надяваме, че е постигнат някакъв консенсус. Все пак усмивката – знакът за щастие – е универсална. И би следвало да сме на едно мнение за щастието, защото то е причината да живеем.

Но историята на щастието е тъжна сага. Винаги е имало оптимисти: хедонистите, които приравняват щастието с удоволствието и се стремят да го максимализират. Аристип от Кирена превръща преследването на удоволствието в дело на живота си. И е умел в това. Но не друг, а Сократ го порицава и изтъква, че неограничаваният хедонизъм ще го превърне в роб на желанията му и така ще го направи нещастен. Отговорът на Аристип е прост и радикален. Целта му била да се отдава на повече удоволствия, отколкото били желанията му, и така да упражнява власт над тях, а не те над него.

Подходът му обаче има един недостатък. Прекомерните удоволствия могат да доведат до болка и дори до смърт. Последователят на Аристип – Дионисий I Стари от Сиракуза – се убеждава в това лично: той умира по време на приятен, но смъртоносен вакханален запой. В отговор друг последовател на Аристип, Хегесий, променя философията: той заявява, че

избягването, а не отдаването на удоволствия носи щастие. Тъй като удоволствието и болката са така близки, остава само един разумен изход – елиминирането и на двете: само-убийството. Този извод донася на Хегесий прозвището „Оратор на смъртта“. Вероятно е бил убедителен, тъй като лекциите му в Александрия водят до поредица самоубийства на ученици. И ако учениците са умрели удовлетворени, то тяхното блаженство на камикадзета си има цена: нещастieto на учителите им, които са така потресени, че се погрижват Хегесий да бъде забранен. Оттогава моралните авторитети подчертават, че удоволствието не е нещо, което може да се преследва просто така. Хедонизмът пречи на щастието на другите.

Съществува и въпросът точно какво влияние може да упражнява човек върху своето щастие. То със

сигурност зависи от много неща, върху които имаме малък или никакъв контрол – наличието на храна и вода, любовта на приятели и близки или избягването на престъпления и беди. Дори и днес някои от тези неща не са даденост за поне две трети от населението на света. А останалите винаги са под заплахата да им бъдат отнети. Поради тази причина циниците заявяват: обърни се навътре и си стани самодостатъчен, макар това да премахва и радостта от общуването с другите. Или пък се пусни по течението, казват стоиците – което е добре, докато течението не започне да напомня градския трафик. Християнството още повече радикализира проблема.

Веднъж свети Августин, най-влиятелната фигура в ранната теология на църквата, вървял из улиците на Милано и минал покрай един просяк. Случката се запечатала живо в съзнанието му, защото човекът се смеел и шегувал. Дълбока тъга се надигнала в светеца: той се справял добре в живота, същия ден подготвял слово, което да изнесе не пред друг, а пред императора. Бил изпълнен с амбиция и енергия – не само за светски успех, но и за вътрешен мир и щастие. И все пак, като видял този окаяно беден, но усмихнат човек, Августин се обърнал

унило към спътниците си. Просякът, който не притежавал нищо, бил щастлив, а той – не. И още по-лошо, макар да знаел, че щастието на просяка е илюзорно – може би предизвикано от алкохол или лудост – то му показало, че избраната от него пътека е неправилна и никога няма да го отведе до онази простота, която стои в основата на блаженството. По-късно осъзнал също, че щастието е като слънцето и като жаждата. Не може да се наблюдава пряко, нито може да се утоли веднъж завинаги.

Защо? Августин решил, че причината е желанието на човека да бъде божествен. Според библейския разказ за Грехопадението първородният грях на Адам и Ева се проявявал във всеки човек като горделивост. Неподчинението на Бога е причината за човешкото зло. Мъжете и жените са впримчени в порочна спирала, която неконтролируемо ги мята насам-натам под смрачаващото се небе. Ситуацията е толкова сериозна, че Августин заключава: щастието е непостижимо в този живот. Едва след смъртта и смъртта на себичния Аз човек може да се надява на удовлетворение и то само ако е бил спасен от Бога. Огледайте света: не е необходимо да си християнин, за да признаеш, че в песимизма на Августин има логика.

Но не всички християни са съгласни. Мислителите от Просвещението въстават срещу тази теология. Основа за новия им оптимизъм е човешкият прогрес. Все едно дали заради по-добрата реколта, увеличаването на населението или очевидния интелектуален напредък, но „благополучието постоянно нараства“, пише Джереми Бентъм. Възможно най-голямото щастие за възможно най-голям брой хора е не само осъществимо, но и задължително. Оптимистите на XVIII век обявяват своя век за най-щастливия. Възниква виждането, че щастието е не само приятно, но е и наше право.

Ала този възглед за жребия им е също толкова преходен като щастието на миланския просяк. Днешните последователи на Бентъм признават, също като почти съвременника му Жан-Жак Русо, че е възможно прогресът да не спомага за щастието, а всъщност да го подкопава по три начина. Първо, прогресът почива върху фактори като конкуренцията, която предизвиква тревожност. Второ, подхранва страсти като алчността и това води до неудовлетворение. Трето, създава очаквания като желанието за щастие и така поражда безпокойство. „Сред толкова философия, хуманизъм, вежливост и възвишени максими, ние си оставаме с една лъжлива и лекомислена привидност: ние имаме чест без добродетел, разум без мъдрост и удоволствие без щастие“, отбелязва Русо.

Ако все пак е възможно да се постигне известно съгласие относно щастието, вероятно трябва да възприемем друга стратегия за изясняване на въпроса. Сигурно бихме могли да установим някои характеристики на *нещастие*то. Вземете тежко болен човек, който умира в ужасни страдания, а лекарите не му дават болкоуспокояващи. Сигурно това е безспорен случай на нещастие? Не, заявява авторитетно Епикур, който прекарва последните си дни в мъчителни болки заради камъните в бъбреците си без нещо повече от подобие на аспирин. На смъртния си одър той не копнее за бъбречна недостатъчност, която да му донесе избавление. Епикур умира ведър. Ужасното е лесно поносимо, твърди той, защото нещата, които носят щастие, са така приятни, че могат да надделеят над всяко страдание – точно както одеялото гаси огъня; достатъчно му било само да си помисли за радостите от разговорите с приятели и болката избледнявала в сравнение с тях. Да, понеже спомените имали такава сила, носеното от тях щастие било дълбоко и всеобхватно. Покоят на удовлетворението го утешавал. И така, дори покоят на Епикур да изглежда съмнителен, нещастие то също не е кандидат за единодушно съгласие. Но може би това само по себе си ни казва нещо – всъщност, три неща.

Първо, мисленето за щастието като такова не те прави щастлив. Точно както ученето не те прави задължително мъдър, изследването на щастието няма автоматично да предизвика усмивка на лицето ти. Вземете пушач, който иска да спре цигарите. Той решава да бъде отговорен, да отбягва местата,

където обикновено си пали, да запълни с друго моментите, когато изпитва подтик да пуши и да каже последно сбогом на верните си, но разрушителни цилиндрични приятели. Това е волеви акт. „Просто спрях“, иска да може да каже после той. Но тук възниква уловката. В мига, в който се запита как ще го направи, вижда решимостта си в перспектива.

Колко пъти вече се е опитвал? Колко трудно ще бъде? Колко дълъг изглежда животът без цигари!

Сартр отбелязва, че този ход – от решението да спреш до обсъждането на спирането е преминаване от първо в трето лице. Така индивидът вече не живее в настоящия миг, в който спирането на цигарите е относително лесно, тъй като трябва да се осъществи само в дадения момент. Той вече вижда по-нататъшния си живот и се чуди как, за бога, ще се справи. Вероятно затова хората казват, че никога няма да бъдат непушачи и винаги ще си останат пушачи, които се опитват да спрат. Разговорите за щастието имат същото въздействие. Усещането за щастие е състояние, неизискващо мислене; насочването на твърде много внимание към него го прави много по-трудно постижимо. Или, както се изразява Джон Стюарт Мил: „Запитах ли се дали си щастлив, преставах да бъдеш щастлив“.

Второ, щастието може да не е онова, което си мислиш, че е. Изглежда някак естествено да поставяме знак на равенство между щастието и удоволствието, докато не стане ясно, че удоволствията са преходни и че щастието зависи от неща като достойнството или отдадеността, които нямат нищо общо с удоволствието. Аристотел го разбира. Той отбе-

лязва, че щастието не е преживяване, а дейност; по-скоро като приятелството, отколкото като удоволствието. Или с други думи, щастието е като любовта: точно както можеш да обичаш партньора си, без постоянно да имаш романтични чувства, можеш да бъдеш щастлив, независимо как се чувстваш във всеки конкретен момент.

Щастието също така може да е тясно свързано с болката.

Повечето хора инстинктивно вярват, че да имаш деца е една от най-големите радости в живота, но изследванията показват, че децата носят точно толкова тревожност, колкото и въодушевление. Ако не друго, то за родителите балансът не е в полза на удоволствието. Това не означава, че децата не са нещо прекрасно, просто трябва да осъзнаем, че не са свързани с много по-широко разбиране на щастието, което включва елементи като даването, надеждата и любовта.

Отново – това щастие произтича от цялостния начин на живот. Щастието като удоволствие и удоволствието само по себе си в най-добрия случай имат спорадична, непряка връзка с тези велики блага. Древногръцките философи го осъзнават. Те включват неувимостта на щастието в думата, с която го наричат: eudaimonia. „Eu“ е добър, а „daimon“ е бог или дух. Това не означава единствено, че щастието е нещо божествено, но и че – също като боговете – е непознато, несигурно, неясно.

Първите два парадокса на щастието водят до трети: щастието е страничен продукт на живота. На едно ниво това е ясно. Никой не е щастлив във вакуум. Щастлив е от онова, което прави, ясно. Никой не е щастлив във вакуум. Щастлив е от онова, което прави, или от това, кой е; защото обича някого или е някъде. И така, да попиташ – сериозно – как да бъдеш щастлив по същество означава да зададеш друг въпрос – как би трябвало да живея. Ето кое би следвало да е основната ни грижа.

Индиректността на щастието не спира тук, защото ако живеете по определен начин единствено за да бъдете щастливи, няма да намерите щастие. Помислете за някои от нещата, които книгите за самопомощ препоръчват, за да бъдете щастливи: намерете си приятели, отдайте се на религия или преследвайте целите си. Те препоръчват такива неща, защото данните показват, че религиозните хора с приятели и цели са сред най-щастливите. Но да превърнеш това наблюдение в предписание означава да впрегнеш каруцата пред коня.

Вярващите са религиозни, не за да бъдат щастливи, а защото обичат Бога. Приятелите общуват, не за да бъдат щастливи, а защото се харесват взаимно. Хората имат цели, не за да бъдат щастливи, а защото намират смисъл в живота и затова преследват целите си. После, индиректно, те са щастливи.

И до какво ни води това? Скептикът Секст Емпирик разказва една полезна история за художника Апелес, който рисувал кон. Всичко вървяло добре, докато не трябвало да нарисува потната пяна около устата на коня. Апелес опитал различни техники, но все оставал недоволен от резултата. Накрая грабнал отчаяно гъбата, в която изтривал четките си, и я метнал към картината. Тя попаднала точно върху муцуната на коня и след нея останал идеален образ на пяната.

Щастието се открива случайно. Но случайността се създава от живота.